

به مناسبت ۱۶ آذر و روز دانشجو همراه با معرفی و تاریخچه نشریات دانشجویی خراسان

در دوره ای کم و بیش بیست ساله، در فاصله سال های میانی دهه ۱۳۳۰ تا فروپاشی سلطنت پهلوی و در آستانه انقلاب اسلامی، به دلیل خودکامگی و استبداد نظام حاکم، عرصه بر هر گونه فعالیت سیاسی مستقل، محدود بود. نه فقط نیروهای سیاسی مخالف که حتی طیف نسبتاً چشمگیری از نیروهای همراه نظام نیز به دلیل عدم تطابق تام و تمام با خواسته های دستگاه حاکم، امکان فعالیت نداشتند.

ولی این به معنای تعطیل تکاپوی سیاسی نبود. جامعه، آن هم جامعه ای دستخوش انبوهی از تغییرات سریع اجتماعی و اقتصادی چون ایران آن روز، آمال و خواسته های خود را ناگزیر به نحوی از انحاء بیان می داشت؛ گذشته از تحركات سیاسی داخلی - چه به هنگام بروز نسبتاً آشکار و گسترده در سال های پایانی دهه ۱۳۳۰ و سال های نخست دهه ۱۳۴۰ و چه به وقت سیر مخفی و شش پنهانی که این تحركات در ادوار قبل و بعد از دوره فوق الذکر به خود گرفت - جنبش دانشجویی در ایران به مهمترین جایگاه برای بیان این آمال و خواسته های سرکوب شده تبدیل گردید. نمونه بارز این فعالیت ها در ۱۴ آذر ۱۳۳۲ در اعتراض به ورود نیکسون برای دیدار رسمی در ایران توسط دانشجویان دانشگاه تهران برپا شد که دولت وقت برای پیشگیری از هرگونه اقدام بعدی تصمیم به سرکوب شدید اعتراضات گرفت. وقایع آذر ۱۳۳۲، نمایانگر واکنش دولت کودتا به فعالیت های دانشجویی بود و به دنبال آن، سرکوب نظام مند تمامی اشکال دیگر مخالفت ها، روی داد.

اما بعد از پیروزی شکوهمند انقلاب اسلامی، این سخن امام خمینی (ره) که فرمودند: "دانشجویان مغز متفکر جامعه هستند و به زودی مقدرات کشور را باید به عهده بگیرند"، تعیین کننده جایگاه و نقش دانشجویان در ایران اسلامی به نحو احسن بود.

امروزه با گسترش و پیچیدگی ارتباطات، رسانه ها نقشی مهم و انکارناپذیر در جهت تأثیرگذاری سیاست ها و راهبردهای هر جامعه به عهده دارند. در طول تاریخ، رسانه ها به ویژه مطبوعات توانسته اند به عنوان یک اهرم تأثیرگذار در افکار عمومی به شمار آیند و هر مجموعه ای که استفاده بهینه تری از این اهرم کرده، طبعاً منافع بیشتری نصیب خود کرده است. در این میان نشریات دانشجویی به عنوان یک رسانه نیمه فراگیر یا به تعبیر دیگر رسانه فراگیر در محدوده خاص، نقش مهمی در تأثیرگذاری بر افکار عمومی دانشجویان در امور گوناگون دارند.

مقام معظم رهبری در اولین همایش نشریات دانشجویی کشور در سال ۱۳۷۷ از فعالیت در حوزه نشریات دانشجویی با عنوان یک کلاس درس برای متصدیان و بنیان نشریات یاد کردند و آن را یک دوره آموزشی و کاری با ارزش لقب دادند و خطاب به دانشجویان فرمودند: از همین نشریات دانشجویی استفاده کنید، به مخاطبین خودتان قدرت تحلیل بدهید که حوادث و پدیده ها را بتوانند بشناسند و تحلیل کنند و نگذارید از بیرون دانشگاه برای محیط دانشجویی خط و رسم و نشان و هدایت های غلط درست کنند. ایشان نشریات دانشجویی را فضای مناسبی برای بیان افکار و اندیشه ها معرفی کردند و معتقدند به همین جهت است که این نشریات می تواند زمینه مناسب و اولیه ای برای شناسائی و پرورش نخبگان فراهم کند.

نشریات دانشجویی در ایران قدمتی بیش از ۸۵ سال دارد. هر چند بسیاری از منابع از نشریه « دانشجو» که در سال ۱۳۳۰ شمسی منتشر شده به عنوان اولین نشریه دانشجویی نام می برند. ولی موجودی آرشیو های مطبوعاتی از جمله آرشیو مطبوعات آستان قدس رضوی سالنامه ای با نام « مؤسسات علمی و فلاحتی کرج » را نشان می دهند که در سال ۱۳۱۵ شمسی توسط دانشجویان پایه دوم دانشکده فلاح کرج به صورت سالانه، در تهران با موضوع کشاورزی و باغبانی منتشر شده که هدف آن ارائه گزارشات سالانه و شناساندن این مؤسسات به مجامع و محافل علمی بیان شده است. بنابراین طبق مستندات موجود این سالنامه را باید اولین نشریه ادواری دانشجویی ایران بدانیم.

آرشیو مطبوعات آستان قدس رضوی در طول بیش از ۴ دهه فعالیت مستقل، وظیفه فراهم آوری تمام پایندهای منتشر شده در کشور را به عهده دارد. در همین راستا شناسایی و جذب نشریات دانشجویی که بخش مهمی از تاریخ مطبوعات ایران را شکل می دهد، نیز از وظایف کارشناسان این آرشیو بوده و هست. ثمره این تلاش ها جذب بیش از ده هزار عنوان نشریه دانشجویی کشور است که سبب شده اکنون بزرگترین آرشیو مطبوعات دانشجویی ایران در کتابخانه آستان قدس رضوی شکل گیرد و در حال ارائه خدمات تخصصی و پژوهشی به محققان می باشد.

آمارها نشان می دهد که نشریات دانشجویی استان تهران با ۲۰۰۰ عنوان، خراسان رضوی با ۱۲۴۸ عنوان و استان اصفهان با ۱۰۴۹ عنوان بیشترین تعداد از این نشریات را به خود اختصاص داده اند. سهم دانشگاههای دولتی ایران در انتشار این نشریات چشمگیر است. در این راستا، دانشگاه تهران با انتشار بیش از ۶۰۰ عنوان رتبه اول و دانشگاه های فردوسی مشهد و دانشگاه اصفهان در رتبه های بعدی دارای بیشترین موجودی از نشریات هستند. همچنین از دانشگاه های پیام نور و آزاد اسلامی بیش از ۱۲۰۰ عنوان نشریه دانشجویی موجود است. مؤسسات

آموزش عالی وابسته به آستان قدس رضوی با انتشار حدود ۳۳ عنوان نشریه دانشجویی توسط دانشگاه علوم اسلامی رضوی و دانشگاه بین المللی امام رضا(ع) و دانشگاه جامع علمی-کاربردی در این زمینه فعالیت دارد. موضوعات دینی با بیش از ۸۲۱ عنوان نشریه در صدر موضوعات تخصصی نشریات دانشجویی قرار دارد که البته مباحث قرآنی بیشترین عناوین این رده را به خود اختصاص داده است.

نشریات دانشجویی را می توان در چند مقطع زمانی دسته بندی نمود که عبارتست از:

- ۱- نشریات دانشجویی قبل از انقلاب (موج اول)،
 - ۲- نشریات بین سالهای ۱۳۵۷ تا ۱۳۵۶ (موج دوم: به علت پیروزی انقلاب)،
 - ۳- نشریات سالهای ۱۳۵۹ - ۱۳۶۱ (دوره توقف، به خاطر انقلاب فرهنگی)،
 - ۴- سالهای ۱۳۶۱-۱۳۶۷ (دوره رکود به علت شرایط جنگ تحمیلی)،
 - ۵- سالهای ۱۳۶۷ تا ۱۳۷۱ (موج سوم به علت پایان جنگ و تأکید حضرت امام (ره) بر ضرورت تشکیل بسیج در دانشگاهها)
 - ۶- سالهای ۱۳۷۱ - ۱۳۷۵ (رکود دوم)
 - ۷- ۱۳۷۵ - ۱۳۷۸ (موج چهارم).
 - ۸- سالهای ۱۳۷۸ - ۱۳۸۱ (موج پنجم به علت تصویب آیین نامه نشریات دانشجویی در شورای عالی انقلاب فرهنگی)
 - ۹- از سال ۱۳۸۱ تاکنون (دوره تثبیت و ارتقاء کیفی)
- رشد و گسترش فعالیتهای انجمن های اسلامی ، بسیج دانشجویی، شوراهای صنفی، انجمنهای علمی و سایر تشکل های دانشجویی، فرهنگی و ادبی و ... در سالهای بعد از انقلاب اسلامی، سبب رشد و تعالی نشریات وابسته به این تشکلهای گردید.
- در مورد تاریخچه و معرفی نشریات دانشجویی خراسان، می توان از خراسان دانشجو به عنوان اولین نشریه یاد کرد.

روزنامه خراسان، به تاریخ اول تیر ۱۳۲۸ خورشیدی به صاحب امتیازی و مدیرمسئولی محمدصادق تهرانیان به صورت روزنامه صبح منتشر شد. این روزنامه هم اکنون پس از گذشت ۷۴ سال هنوز به عنوان پرسابقه ترین نشریه خطه خراسان منتشر می شود. همچنین برای نخستین بار در بین نشریات استان خراسان در روز دوشنبه ۲۴ بهمن ۱۳۳۹ صفحه ای ویژه دانشجویان به نام «خراسان دانشجو» منتشر کرد. صفحه خراسان دانشجو در اولین دوره انتشار هر هفته دوشنبه ها در صفحه ۷ روزنامه خراسان یک صفحه کامل چهار ستونی را در بر می گرفت. این صفحه مخصوص فقط در زمان سال تحصیلی دانشگاه ها منتشر می شد و در طول عمر سه ساله خود حدود شصت بار به طور نامرتب در یکی از روزهای هفته به چاپ رسید.

این روزنامه در ادامه به دلیل رقابت با «آفتاب شرق دانشجو» که در ۱۲ بهمن ۱۳۴۰ خورشیدی منتشر شد، محتوای مطالب خود را نیز بهبود بخشید و از نظر ظاهری و صفحه آرایی مطالب را تغییر داد و حتی برای این صفحه لوگو طراحی کرد. آخرین صفحه مخصوص خراسان دانشجو در ۵ اردیبهشت ۱۳۴۲ منتشر شد و بدون هیچ گونه اطلاع رسانی دیگر این صفحه چاپ نشد تا اینکه دوباره تحت نظر هیئت تحریریه، "دانشجو" در چهار صفحه به تاریخ ۱۲ آبان ۱۳۴۴ خورشیدی (شماره ۴۷۲۴) دوباره به باجه ها برگشت. در یادداشت مسئول صفحه مخصوص خراسان دانشجو، هدف از انتشار «خراسان دانشجو» را چاپ آثار دانشجویان در قالب شعر، داستان و ترجمه از ادبیات خارجی و اطلاع رسانی درباره محیط دانشگاه، کنکور ورودی و قوانین دانشگاه بیان کرده است. محتوای کلی صفحه مخصوص خراسان دانشجو هیچ گاه ثابت نبود و با توجه به مناسبت های مختلف تغییر می کرد. اخبار دانشجویی و مطالب جالب و طنز، حکایات پندآموز، مطالب علمی، معرفی کتاب و نقد فیلم دیگر مطالبی بود که گاه گاهی در این صفحه ارائه می شد. مسئول صفحه در مجموع تلاش بسیار می کرد تا حد امکان مطالب این صفحه نتیجه نوشتاری دانشجویان خراسانی و اهل خراسان باشد. بنا بر اظهار مسئول صفحه دانشجو نام هایی که در کنار مطالب این صفحه آمده است. - حتی نام مسئول صفحه - برای جلوگیری از هرگونه خودنمایی به صورت مستعار و غیرواقعی است .

آفتاب شرق دانشجو، از ۱۲ بهمن ۱۳۴۰ منتشر شد که توسط دانشجویان و برای دانشجویان نوشته میشد که تا سال ۱۳۴۸ صفحه دانشجو را به صورت پراکنده هر هفته تا ده روز منتشر کرده است و حدود ۱۸۰ شماره چاپ و بعد از آن متوقف شده است. آفتاب شرق دانشجو حاوی مطالب ادبی، شعر، داستان های کوتاه و تحلیل های اجتماعی درباره دانشگاه ها و دانشجویان است. به نظر میرسد مطالب منتشر شده به لحاظ سبک و شیوه در روزنامه آفتاب شرق دانشجو بهتر از مطالب خراسان دانشجو است و ارتباط بیشتری با دانشجویان دارد.

آنزمان، اینزمان ؛ به عنوان اولین مجله دانشجویی در دی ماه سال ۱۳۳۸ با موضوع اصلی اخبار دانشگاه مشهد، توسط دانشگاه فردوسی مشهد منتشر شد. آنزمان، اینزمان نشریه ای خبری و حاوی رویدادها و وقایع رخ داده در دانشگاه طی هر ماه است که بر اساس تاریخ هر خبر تنظیم و در مجله چاپ شده است. محتوای مجله هر نوع وقایع و اخباری از جابجایی، انتصاب، انتقال گرفته تا تجهیزات و امکانات جدید دانشگاه، سخنرانی، بازدید، جشن، مأموریت، انتشارات را چاپ کرده و فاقد هرگونه مطلب و مقاله تحلیلی و علمی است و به طور کامل وقایع دانشگاه را پوشش داده است. ویژگی مهم نشریه، ارائه اطلاعاتی از تاریخچه دانشگاه، اساتید، دانشجویان، رشته های تحصیلی و امکانات دانشگاه فردوسی در دهه ۳۰ و ۴۰ همراه با چاپ تصاویر است که منبعی مفید و منحصر برای مطالعات دوره ای و تاریخی محققان و پژوهشگران است. در برخی شماره ها اسامی قبول شدگان دانشگاه در رشته های مختلف یا فارغ التحصیلان دانشگاه آمده است. چون نشریه دولتی بوده از کاغذ و جلد مرغوب و گلاسه برای چاپ استفاده کرده است.

از مهمترین عناوین نشریات مهم دانشجویی خراسان موجود در آرشیو مطبوعات آستان قدس رضوی علاوه بر اولین های نشریات دانشجویی کشور، عبارتند از: *تاریخ پژوهی (1378)* انجمن علمی گروه تاریخ دانشگاه فردوسی مشهد؛ *فراسو (1379)* قدیمی ترین نشریه دانشجویی دانشگاه علوم اسلامی رضوی وابسته به آستان قدس رضوی، دارای مقام نخست چهارمین جشنواره سراسری نشریات دانشجویی در زمینه قرآن و معارف اسلامی، مقام سوم نخستین جشنواره نشریات حوزوی سراسر کشور؛ *ندای دانشجو (1379)* اولین نشریه دانشجویی دارای مجوز دانشگاه آزاد اسلامی مشهد؛ *فانوس خیال (1380)* نشریه تخصصی در زمینه سینما، موسیقی و تئاتر در مشهد و نشریه برتر هنری در پنجمین جشنواره سراسری و نشریه برتر ادبی، هنری در ششمین جشنواره منطقه ای نشریات دانشجویی و هفته نامه *ستون آزاد (1382)* در مشهد که پرتیراژترین نشریه طنز و کاریکاتور کشور هست، میتوانیم نام ببریم.

پایان سخن اینکه، با توجه به ویژگی نشریات دانشجویی ؛ شرایط خاص انتشار، تیراژ و توزیع محدود در دانشگاه مبدأ و عدم توزیع در سایر دانشگاه ها یا دهه های مطبوعاتی، دوری کردن از رویه نشریات زرد، آرمان طلبی، تعاملی، فعال، تحلیلی و تفسیری ، حامل ارزش های فرهنگی، پیگیر واقعیت ها و غیرگیشه ای بودن، دارای اعتبار خبر ، مشترکات زیاد بین تولید کننده و مصرف کننده، عدم غلبه جاذبه های تکنیکی بر جاذبه های محتوایی، ارتباط راحت با مخاطب و عدم محافظه کاری، عدم ارسال به کتابخانه ها و مراکز آرشیوی ، فاصله انتشار نامنظم، تغییر مداوم مدیر و دست اندرکاران نشریه و ... که بعضی از این ویژگیها فراهم آوری نشریات دانشجویی را مشکل و بالتبع نگهداری و سازماندهی آنها را نیز مشکل تر می نماید. چه بسا نشریاتی که تنها با

انتشار یک شماره متوقف شده اند و چه بسا نشریاتی که بیش از بیست سال تداوم انتشار داشته اند. فراهم آوری و مدیریت نشریات دانشجویی از جمله ی چالش های آرشیوداری منابع خاکستری برای کتابخانه ها محسوب میشود. ممکن است اصطلاح متون خاکستری معنای سردی، بی حسی و بی تفاوتی را در ذهن افراد القاء می کند. اما یک محقق برجسته عمیقاً میتواند این مفهوم را درک کند زیرا بخش زیادی از آن انتزاعی به نظر می رسد و برای جست و جو و توسعه در حوزه های موضوعی، مهم است. منابع خاکستری در توصیف انتشاراتی استفاده می شوند که انتشار آن ها از راه های تجاری نیست و توسط فروشندگان پایگاه های اطلاعاتی بزرگ نمایه نمی شوند. اما برای کتابخانه ها گاهی ضرورت دارد که این منابع را در برابر چالش هایی که برای فراهم آوری و دسترس پذیری دارند، مدیریت نموده و تهیه کنند. از آنجا که این منابع به صورت کامل منتشر نمی شوند، مکان یابی آنها به سختی امکان پذیر است، از اینرو شاید بتوان نشریات دانشجویی را منابع طلایی در حوزه تحقیق های تاریخی و فرهنگی در آرشیو ها نام برد.